

Berde Károly és kollégái népegészségügyi felvilágosító munkája 1920 és 1945 között

TAKÁCS Zsuzsanna Mária

PhD, adjunktus, Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék

PhD, Assistant Professor, University of Pécs
Faculty of Humanities and Social Sciences
Institute of Educational Science
Department of History of Education and Culture

MTMT: 10021429 | ORCID 0000-0002-2816-1952
takacs.zsuzsanna@pte.hu

KEYWORDS

- public education
- medical professors
- universities
- Hungary
- 1920–1945

ABSTRACT

The public health education work of Károly Berde and his colleagues between 1920 and 1945 | The study focuses attention on a part of the history of Hungarian medical education and medicine that in the first half of the 20th century meant active participation in general popular education activities. Many of the professors of medicine who taught at universities played a significant role in educating the public and increasing their general health knowledge, with the help of the media of the time, both press and radio. Through the work of Professor Károly Berde, a dermatovenerologist, and his colleagues, this study illustrates how the scope of the public education activities carried out by medical professors of that era expanded from major cities (e.g., Pécs, Cluj-Napoca) to even the smallest settlements in the Carpathians. The main primary sources for this research are news reports published in local newspapers – in this case, in the press of Pécs and Cluj-Napoca – covering the educational lectures of the time, which clearly sought to provide the public with information across a wide range of topics.

KULCSSZAVAK

- népnevelés
- orvosok
- egyetemek
- Magyarország
- 1920–1945

ABSZTRAKT

A tanulmány a magyar orvosképzés és orvostudomány történetének egy olyan részére irányítja a figyelmet, mely a 20. század első felében az általános népművelő tevékenységekben való aktív részvételt jelentette. Az egyetemeken oktató orvosprofesszorok közül többen is vállaltak jelentős szerepet a lakosság felvilágosításában, általános egészségügyi ismereteik bővítésében, melyben nagy segítségükre volt a korabeli sajtó és rádió. A tanulmány Berde Károly dermatovenerológus professzor és munkatársai tevékenységén keresztül azt a folyamatot mutatja be, hogyan miként szélesedett az a terület, melyet a korszak orvosprofesszorai érintettek népművelő tevékenységük során a nagyvárosoktól (pl. Pécs, Kolozsvár) a Kárpátok legkisebb településeiig. A kutatás fő primer forrásaiként a helyi lapokban, jelen esetben Pécs és Kolozsvár sajtójában megjelenő híradások szolgálnak az éppen aktuális felvilágosító előadásokról, melyek szemmel láthatóan sok területet érintve próbáltak ismereteket biztosítani a lakosság számára.

Bevezetés

A tanulmány a magyar orvosképzés és orvostudomány történetének egy olyan részére irányítja a figyelmet, mely a 20. század első felében az általános népművelő tevékenységekben való aktív részvételt jelentette. Az egyetemeken oktató orvosprofesszorok közül többen is vállaltak jelentős szerepet a lakosság felvilágosításában, általános egészségügyi ismereteik bővítésében, melyben nagy segítségükre volt a korabeli sajtó és rádió. Azt a folyamatot kívánjuk jelen tanulmányunkban bemutatni, mely során egyre szélesedett az a terület, amit a korszak és elsősorban a két világháború közötti időszak orvosprofesszorai érintettek népművelő tevékenységük során a nagyvárosoktól (pl. Pécs, Kolozsvár) a Kárpátok legkisebb településeiig és melynek központi alakja kutatásunk esetében Berde Károly (1891–1971) dermatovenerológus professzor. Berde Károly életútjához kapcsolódóan

Szegeden töltött éveire jelen tanulmányban nem térünk ki. Csak a pécsi és a kolozsvári éveket vizsgáljuk, mivel Kolozsvárról még többször visszatért Pécsre és tagja, valamint elnöke is volt a dunántúli városban az Erdélyiek Pécsi Otthona nevű egyesületnek, melynek előadójaként többször is hallhattak tőle a tagok ismeretterjesztő előadásokat Erdély természet- és néprajzáról.

A kutatás primer forrásaiként jelennek meg a korabeli sajtóban közölt ismertetőik, programok, értesítések a különböző eladásokról, az előadókkal készült interjúk, rádióadások, valamint a személyes hagyatékokban fennmaradt írások. Ezen híradások, bár első pillantásra rendezetlen jelleggel találhatók meg a híradásokban, a napilapok hasábjain, mégis közös elemzés tárgyává tehető, hiszen legtöbb esetben egyesületek, iskolák voltak a felkérők ezen előadások megtartására.

Kezdetben elsősorban a városok szegényebb, munkásnegyedeiben önkéntes munkát végző orvosok tartottak előadásokat a gyermek- és nőgyógyászat terén, később egyre többen kapcsolódtak be ebbe a munkába. A 20. század első felében a magyar orvostársadalom aktívan vett részt és kezdeményezőként lépett fel sok esetben az általános népművelő tevékenységekben, mely elsősorban a lakosság egészségügyi felvilágosítását jelentette. Berde Károly bőrgyógyászprofesszor pécsi korszakának jellemzője volt a szakterületéhez kapcsolódó tájékoztató tevékenysége mellett az általános, főként Erdélyre vonatkozó ismeretterjesztés (Pusztafalvi – Takács, 2023; Takács, 2015). Kolozsvárra való visszatérését (1940) követően az Erdélyi Múzeum Egyesület Orvos- és Gyógyszertudományi Szakosztályának tagjaként a lakosság számára tartott előadásokat, írt különböző témában újságcikkeket. Berde Károly természetesen nem egyedül folytatta felvilágosító munkáját, hanem mind Pécsen, mind Kolozsváron számos kollégájával – csak néhányat kiemelve: Scipiades Elemér, Beöthy Károly, Parádi Kálmán – együtt tartotta előadásait, így az ő pályájukra, előadásaik témájára is kiter a kutatás.

A tanulmányunkban elsősorban azt szeretnénk ismertetni, hogy mely területek voltak jelen nagyobb számban az előadások témáit tekintve, miért tartották fontosnak ezen ismereteket a korszak – elsősorban a két világháború közötti időszak – orvosi népművelő tevékenységük során a nagyobb városokból (jelen esetben Pécs és Kolozsvár) kiindulva, akár kisebb településekre is eljutva. A téma feltárása során a történeti kutatás hagyományos módszereit alkalmazva ismertetem a primer forrásként a korabeli médiában megjelenő újságcikkeket, interjúkat, többek között a *Pécsi Napló*, a *Dunántúl* és a *Keleti Ujság*, a *Hitel*, a *Magyar Népegészségügyi Szemle* hasábjain.

Az egészségügyi népnevelés megjelenése Magyarországon

Az egészség megőrzésére, a lakosság egészségtudatosabb nevelésére irányuló állami tevékenység fontos kiinduló pontja a polgárság eszmerendszerének egyre szélesebb körben való elterjedése volt. Európa nyugati felében már a 19. század első felében elindult ez a folyamat, mely magyar területen majd csak a kiegyezést követően, 1867 után vett nagyobb lendületet (Tigyné Pusztafalvi, 2013). Ennek a modernizációs folyamatnak köszönhetően, melyhez hozzátartozott az orvosok gyógyító monopóliumának kialakulása, a közegészségügy kiépülése (kórházak, különböző intézetek, egyesületek létrejötte, törvényi szabályozások), valamint az egészségnevelés, egészségmegőrzés gyakorlatának elterjedése, jelentősen nőtt a modern társadalmak lakosságának életminősége és élettartama (Nóbik, 2023). Ehhez a trendhez jól illeszkedett a Trefort Ágoston miniszterségéhez köthető 1876. évi XIV. törvénycikk megszületése a közegészségügy rendezéséről, mely révén az

állam felügyelete alá rendelődött a közegészségügy, annak szervezeti kiépítése és ellenőrző funkciója.¹ A törvény hatósági ellenőrzést írt elő például a himlőoltás ellenőrzésére, a fertőző betegségek bejelentésének kötelezettségéről, valamint a kötelező elkülönítés intézményesítéséről is rendelkezett, viszont – ahogy Pusztafalvinál olvashatjuk – a törvény maga „nem hozhatott kellő eredményt, ha a lakosság nincs a megfelelő ismeretek birtokában, ehhez pedig a műveltség emelésére volt szükség” (Tigyné Pusztafalvi, 2013. 226).

A társadalmi változásokhoz tartozott a városokban megjelenő munkásság a 19. század második felétől kezdődően, mely társadalmi réteg új feladatokat adott az orvosok számára, hiszen a különböző járványok, betegségek megjelenése körükben gyakoribbnak számított, viszont elterjedésük az egész társadalomra hatással volt. Az orvostársadalom erre való reakciója és annak a felismerése, hogy a betegségek összefüggésbe hozhatók a környezettel és a szociális állapottal, indították el az egészségügyi prevenciót és keltették fel eziránt a különböző egyesületek, szervezetek, elsősorban a nőegyletek intenzívebb érdeklődését (Kiss, 2004). A betegségek orvos általi gyógyítására vonatkozóan a 20. század elején megjelent szórólapok a kuruzslás veszélyeire hívták fel a szülők, elsősorban az anyák figyelmét (Tigyné Pusztafalvi, 2011). Évtizedek múlva ez a kérdéskör megjelent Berde Károly munkájában is, ahol a következőket olvashatjuk:

„A népi gyógyítás ott működik a hatóságok közegészségügyi intézkedései és az orvosdoktorok tiszteletreméltó munkája mellett, de azok elől természetesen elleplezve. (...) Hatása pedig csaknem mindig ellentétes azzal a törekvéssel, ami a közösség egészségének megvédését s az egyes ember egészségének helyreállítását célozza. (...) ennek az élő tényezőként ható népi orvoslásnak a létezéséről az orvosok maguk sokkal kevesebbet tudnak, mint amennyit kellene.” (Berde, 1940. 291).

A felvilágosító tevékenység ebből adódóan a társadalom egészét célozta meg és vált egyre fontosabbá, de különösen az első világháborút követően kezdődött az orvosok részéről intenzívebb munka ezen a téren. A megoldást ugyanis az orvosoknak kell kezdeményezni, hiszen ahogy Berde írja:

„A szakadék tagadhatatlanul fennáll s annak áthidalását csak a két fél kölcsönös megismerkedése és egymás megértése tenné lehetővé. Az áthidalás munkáját az orvosnak kell megkezdeni, mert az övé a magasabb műveltség s így nála van a megértés feltétele. (...) nemcsak a nép világosítandó fel, hanem az orvos is. Utóbbi a nép lelkivilága és igényei felől.” (Berde, 1940. 292).

Berde Károly és munkatársainak felvilágosító előadásai a nemikórtan területén

Az egészségügyi felvilágosító előadások témáit az esetek nagy többségében a nemi betegségek szolgáltatták, de a különböző gyermekbetegségekről, daganatos és bőrbetegségekről, valamint a nőgyógyászat és szülészeti területéről szóló előadások is nagy számban fordultak elő a korszakban. Már a 19. század végén olvashatunk ilyen írásokat, valamint a nemi felvilágosítás terén tartott előadásokat is, melyeket főként azok az orvosok tartottak, akik kórházi és magánorvosi tevékenységük mellett a nagyobb városok munkásnegyedeiben önkéntes munkát végeztek és gyógyították a szegényebb társadalmi réteget. Közéjük tartozott az egyik első magyar orvosnő, Steinberger Sarolta is, aki nőgyógyászként járta a főváros, Budapest munkásnegyedeit. Steinberger Sarolta többször

¹ 1876. évi XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről.

tartott a Feministák Egyesületében felvilágosító előadásait, de tagja volt a Magyar Nők Közművelődési Körének is. Azért, hogy a munkás réteghez tartozó nők is részt tudjanak venni, általában az esti órákban hallhatták a női higiénéről, a női szervek anatómiájáról szóló ismeretterjesztő, egészségnevelő célzatú előadásait (Forrai, 2021).

Az 1920-30-as években a házassági tanácsadás egyre fontosabbá vált a felvilágosító tevékenységet végző orvosok körében. Elsődleges céljuk az volt, hogy a házasságra lépők között ne legyenek nemi betegségekkel – elsősorban szifilisz, kankó –, de tuberkolózissal fertőzöttek sem (Szegedi, 2015). Ez a felvilágosító tevékenység egyébként már az 1880-as években megkezdődött Magyarországon is.²

A Berde Károly professzor által tartott előadásokról való híradásokat és beszámolókat a *Pécsi Napló*, a *Dunántúl* és a *Kolozsvári Szemle* hasábjain olvashatjuk az 1930-as, 1940-es években. Előadásai között megtaláljuk a nemibetegségek jelentésének, kivizsgálásának törvények általi szabályozását – a *lex Venerisként*³ emlegetett törvénytervezetet – és ennek jelentőségét is:

„A vakok, elmebetegek közül nagy százalékban a nemibetegségeknek köszönhetik betegségüket. 30 százalékuk pedig a nemibetegség miatt nem jön a világra. (...) a nemibetegségek igen nagy mértékben szaporodna. Mélyreható intézkedések kellene, mert a régi törvények már elavultak (...) a családalapításnál biztosítani a felek nemi egészségi állapotát.”⁴ (Berde, 1937. 4).

Az 1930-as években kezdtek dolgozni ezen a törvényi szabályozáson, mely a korabeli orvosi álláspontot tükrözte és házasság előtti orvosi tanácsadást javasolt, s a fertőzések prevencióját állította előtérbe az országos nemibeteg-gondozó hálózat létrehozásával (Szegedi, 2015). A nemi betegségek kiszűrése és gyógyítása a jövőben egészségesen megszülető gyermekek szempontjából is fontos volt, hiszen ahogy Berde professzor fogalmazott: „Európában nagyon drága ma már az emberélet, mert visszaesett a születések száma. (...) A visszaesés katasztrofális lehet, mert fogy a magyarság.”⁵ Az új törvény megszületését azért is tartotta fontosnak, mivel a születések csökkenésének okai között a tuberkolózis, a daganatos betegségek, az alkoholizmus mellett a nemi betegségek szerepe is nagy volt: „[S]ajnálattal állapítja meg, hogy a nemi betegségek igen nagy mértékben szaporodnak.”⁶ Néhány évvel később, 1939-ben jelent meg írása a Marosvásárhelyen kiadott *Magyar Népegészségügyi Szemlé*ben „Családalapítás és a nemibetegségek” címmel, melyben felhívta a figyelmet a különböző betegségek egyénre, házastársra, családalapításra és az egész társadalomra való hatásaira és a következőket fogalmazta meg:

² Szegedi Gábor említi Alfred Fournier francia bőrgyógyász *Syphilis et mariage* címmel 1880-ban megjelent írását, amiben a jelenlévő kettős nemi morálra hívja fel a figyelmet és fogalmazza meg azt az igényt, hogy a venerológusoknak erőteljesebben kell követelni a férfiak házasság előtti vizsgálatát a feleségük és majdan születendő gyermekeik egészsége szempontjából (Szegedi, 2015. 245–246).

³ A venerológia az orvostudomány nemi betegségekkel foglalkozó szakterülete, a venerológus pedig a nemi betegségek szakorvosa. A szakkifejezés a latin szerelem istennőjének, Venusnak a nevéből, a vener- tőalaktól származik (Tótfalusi, 2001).

⁴ Vitéz Berde Károly dr. tartott nagyszabású pedagógiai előadást a Tanítónők Egyesületének 41. közgyűlésén. *Pécsi Napló* 1937. április 30. 4.

⁵ Uott.

⁶ Uott.

„...ha a családba behurcolt nemibetegség jelentőségét a társadalom szempontjából is mérlegeljük, úgy megdöbbenünk a kérdés nagyságától és szövevényes voltától. A nemibetegségnek a házasságba való behurcolása ugyanis egyaránt érinti a házasságnak erkölcsi, gazdasági és nemzeti vonatkozásait.” (Berde, 1939. 50).

Maga a törvény *Lex tuberculosis* és *Lex veneris* néven vonult be a magyar jogalkotásba az 1940. évi VI. törvénycikk a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint A közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról címmel.⁷ A törvény első része a gümőkórrol, tehát a tuberkolózisról szól, amit sokszor használtak és használnak így a latin elnevezésével és rövidítve is (tuberculosis, TBC). A tüdőbaj a korszak súlyos fertőző betegségei közé tartozott, így az arról szóló rendelkezések nagy jelentőséggel bírtak a lakosság egészségének védelmét illetően. A törvény második nagyobb fejezete szól a nemi betegségek elleni védekezésről, mely ahogyan a törvény 24. §-ban olvashatjuk, kiterjed „a vérbajnak, a kankónak, a lágylékelynek és a lymphogranuloma inguinalisnak (a továbbiakban: nemibetegségek) fertőzőképes, vagy fertőzőképességre gyanús eseteire. (...) nemibetegnek azt kell tekinteni, aki valamely nemi betegségnek fertőzőképes vagy fertőzőképességre gyanús állapotában van” (1940. évi VI. tc.). Ezen törvényi szabályozások, mely a magyar szakorvos gárda elit rétegének javaslatait foglalta magában, fontos eleme lesz a fertőző betegségekkel szembeni prevenciónak és országos szintű védekezés kialakításának.

Scipiades Elemér (1875–1944), a pécsi szülészeti és nőbeteg klinika igazgatója a keszthelyi nyári egyetem keretén belül tartotta meg német nyelvű előadását *A terhesség korlátozásának jelentősége* címmel 1934-ben,⁸ mely téma a szülészeti fejlődésével és a feminista mozgalmak hatására az első világháború időszakától folyamatosan jelen volt az orvosi szakmai, valamint a közéleti–politikai viták során.⁹ Az első világháború alatt elkövetett nemi erőszak egy teljesen új helyzetet teremtett orvosi, jogi és politikai téren egyaránt. Ezt a folyamatot jól nyomon lehet követni a különböző sajtóorgánokban megjelenő írásokban, törvényi, rendeleti úton bevezetett szabályozásokban és a lakosság számára tartott előadások vizsgálata során. Scipiades Elemérnek a témában 1935-ben jelent meg könyve a fent említett előadással azonos címen (Scipiades, 1935).

Berde Károly kollégáival együtt, kiknek sorába tartozott Kolozsváron Páll Gábor (1896–1976) szülész–nőgyógyász professzor is, több előadást tartott különböző nőszervezetek felkérésére, mint például a kolozsvári Unitárius Nők Szövetsége, a Kolozsvári Református Nőszövetség. De ide lehet sorolni a Pécsvidéki Tanítónők Egyesületét is, valamint többször vettek részt nyári egyetemeken, szabadegyetemeken, vándorgyűléseken.

Előadások a dermatovenerológián kívül – ismeretterjesztés

Előadásaikban nem mindig a tényleges betegségekről ejtettek szót, hanem a lakosság által fontosnak, érdekesnek tartott témákat is érintettek. Erre nagyon jó példaként szolgál Berde professzor munkássága, aki a bőrgyógyászat és nemi betegségek mellett, mint kiváló néprajzkutató és pedagógus is jelen volt a magyar közéletben. 1940-ben megjelent, máig alapvető munkájában (*A magyar nép dermatológiája*) a magyarság évszázados ismereteit rögzítette a bőrbetegségekhez

⁷ 1940. évi VI. törvénycikk a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról.

⁸ A keszthelyi nyári egyetemen ma Scipiades Elemér professzor is tartott előadást. *Dunántúl* 1934. augusztus 9. 6.

⁹ Ld. még bővebben Pető Andrea és Svégel Fanni írását (Pető – Svégel, 2021).

kapcsolódóan, s megfogalmazta az orvostársadalom jövőre vonatkozó feladatait, felhívta a figyelmet az orvos és a lakosság közötti ismeretbeli szakadéokra is (Berde, 1943). Ehhez kapcsolódóan több előadást is tartott a korszakban: például *A népi gyógyítás ősi elemei* az Erdélyi Múzeum Egyesület besztercei vándorgyűlésén 1943-ban,¹⁰ vagy *Az orvos és a közönség viszonya* – ezt először Kolozsváron az Unitárius Nők Szövetsége felkérésére adta elő 1942 novemberében, majd a nagybányai szabadegyetemen is 1943. februárjában. A nagybányai szabadegyetem előadássorozatán belül tartotta meg a *Bőrtuberkolózis és a Növényvilág bőrünk felületén* című, vetítettképes előadásait.¹¹ *Az orvos és a közönség viszonya* című előadása során 1942 novemberében arra hívta fel az érdeklődők figyelmét, hogy „*az orvos és a beteg között csak úgy lehet áldásos a viszony, ha az bizalmon alapul*”.¹² Orvosi nevelő munkája kapcsán kell megemlítenünk a kolozsvári Szülők és Nevelők Főiskoláján tartott előadását *A gyermek bőrbetegségei* címmel 1943-ban,¹³ vagy a *Pécsi Napló*ban feljegyzett előadásai közül *A bőr életműködései*¹⁴ címűt, amelyet a pécsi Munkásotthonban a szocialista szervezetek oktatásügyi bizottsága rendezésében 1936-ban hallgathatott meg tőle a közönség. 1942-ben, visszatérve Pécsre, tartotta meg az Erzsébet Egyetemi Tudományos Egyesület Orvosi Szakosztályának ünnepi közgyűlésén a *Gyógyítható-e a bőrbetegség az idegrendszer felől?* című előadását, melyben megjegyezte, hogy elméleti téren már előrébb jár a tudomány, viszont „*a gyakorlati életben még csak kísérletezés folyik*”.¹⁵

Ismeretterjesztő előadásai között nagy számban találjuk meg, főleg pécsi évei alatt, az erdélyi tájhoz kötődő témákat: például a városi szabadliceumban tartott, *Kirándulás az erdélyi havasokba* című előadásán 1938 novemberében 130 fényképpel illusztrálta mondandóját az Érc- és Bihar-hegység, valamint a Gyalui-havasok bemutatásakor.¹⁶ *Nemzetnevelési problémák a Királyhágón innen és túl* címmel a tanítónők egyesületének 41. közgyűlésén pedagógiai témájú referátumot tartott.¹⁷ Több előadása megjelent a korabeli lapokban vagy pedig könyv alakban, monográfiaként. Így például *A népi gyógyítás ősi elemei* az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1944. évi emlékkönyvében olvasható, *A régi kolozsvári kuruzslók és boszorkányok* pedig a *Kolozsvári Szemlé*ben jelent meg szintén 1944-ben (Berde, 1944a; Berde, 1944b). Szülővárosáról pedig csak jóval halála után jelent meg néprajzi gyűjtése (Berde, 2005).

Berde Károly pécsi és kolozsvári egyetemi tanári tevékenységének időszakához köthetően emelnénk ki mindkét város esetében olyan orvosokat, akiknek előadásairól fennmaradtak híradások, rövid beszámolók. A pécsi gyárvárosi iskola szülei számára a kerületi tisztviselő, dr. Ratkóczi Károly tartott előadást 1936-ban *A helyes táplálkozásról* címmel.¹⁸ Dr. Beöthy Károly, a pécsi egyetem adjunktusa, kórboncnok *A hirtelen halál* címmel tartotta meg előadását 1938 februárjában az iparosliceumban, melyben különösen a szív, vérkeringési és a központi idegrendszer megbetegedéseit ismertette és felhívta a hallgatóság figyelmét arra, „*ha minden ember lelkiismeretesen figyel*

¹⁰ Az EME besztercei vándorgyűlése. *Keleti Ujság* 1943. szeptember 8. 3.

¹¹ Vitéz Berde Károly és Kristóf György professzorok előadásaival megkezdődtek Nagybányán a szabadegyetemi előadások. *Keleti Ujság* 1943. február 12. 8.

¹² Vitéz Berde Károly dr. egyetemi tanár magas színvonalú előadást tartott az Unitárius Nők Szövetségében. *Keleti Ujság* 1942. november 29. 6.

¹³ Előadások. *Keleti Ujság* 1943. február 26. 5.

¹⁴ Előadás a Munkásotthonban. *Pécsi Napló* 1936. február 9. 7.

¹⁵ A pécsi egyetem tanárai kegyelettel adóztak Tóth Lajos emlékének. *Pécsi Napló* 1942. február 10. 2.

¹⁶ Vitéz Berde Károly dr. előadása a szabadliceumban az erdélyi havasokról. *Pécsi Napló* 1938. november 22. 4.

¹⁷ Pécsi kirakat rovat. *Pécsi Napló* 1937. április 27. 6.

¹⁸ Közművelődési előadás. *Pécsi Napló* 1936. február 9. 7.

szervezetét s a legkisebb rendellenességnek is jelentőséget tulajdonít, akkor a hirtelen halált okozó indító okok elkerülhetők, illetve csökkenthetők lesznek”.¹⁹ Szintén a *Dunántúl*ban olvashatjuk a beszámolót dr. Mihályi István előadásáról (1940) a Keresztény Magántisztviselők, Üzletvezetők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének pécsi csoportjának ismeretterjesztő előadás-sorozatának részeként a *Baleseti higiénia* címmel. Előadásában a háztartási balesetek és az azokhoz kapcsolódó teendők kerültek fókuszba, ugyanis szerinte ez érdekelhette inkább a hallgatóságot és mivel ezekből a balesetekből származtak a leggyakoribb vérmérgezéses esetek. Ahogy fogalmazott: „az apró-cseprőnek látszó balesetek is végzetessé válhatnak (...) ezért minden ember saját érdekében cselekszik, ha ezekkel a kis ügyekkel is idejében fordul orvoshoz.”²⁰

A két világháború között népegészségügyi és szociális kérdésekben egyik legtöbbet publikáló kolozsvári orvos Parádi Kálmán²¹ (1905–1997) volt. A kolozsvári Tüdőgyógyintézet igazgató főorvosa kétéves németországi tanulmányutát követően tért vissza hazájába és tartotta felvilágosító előadásait elsősorban a tuberkolózis megelőzéséről, gyógyításáról, a legújabb gyógymódról. A *Keleti Ujság* nagy terjedelemben számolt be Parádi *Minden hetedik ember tüdővészben hal meg* című, laikusok számára is könnyen érthető vetített képes előadásáról. Ahogy Parádi Kálmán fogalmazott:

„A tuberkolózis ellen csak társadalmilag lehet küzdeni. A betegek meggyógyítása még csak féleredmény, nagyon fontos a megelőzése is”²². Előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy elsősorban a lakosság felvilágosítására, megfelelő törvényekre lenne szükség, mivel sokan *nem „elhanyagolják betegségüket, nem ügyelnek arra, hogy másokat ne fertőzzenek.”*²³

Több esetben tartott előadást a helyes táplálkozásról, a méz egészségügyi hatásairól,²⁴ vagy pedig a reumás megbetegedésekről.²⁵ Ismeretterjesztő, felvilágosító előadásai mellett pedig több helyen is publikált tudományos tevékenysége mellett, elsősorban a közegészségügyet, népegészségügyet érintő témákban. Ezen írásai közül most csak egyet emelnénk ki, mivel erre később nemcsak egészségügyi szakemberek, hanem szociológusok is sokat hivatkoztak. Tanulmánya a *Hitel* című erdélyi folyóiratban jelent meg *A néptáplálkozás* címmel és hat erdélyi településen vizsgálta meg 168 gyermek napi étkezését és állapított meg jellegzetességeket a társadalmi csoportokra vonatkozóan is (Parádi, 1936).

Amennyiben az 1920 és 1945 közötti időszakot vizsgáljuk, nem szabad megfeledkeznünk a korszakban oly fontos szerepet betöltő rádió ismeretterjesztő műsorairól. Természetesen jelen tanulmányban nem mutathatunk teljes képet az ott megjelenő, orvosi témájú előadásokról, de meg kell említenünk a jelentőségét, hiszen a rádióműsorok által a lakosság sokkal nagyobb részét érthették el az orvosok, mint az egyes településeken tartott előadásaikkal vagy publikációs tevékenységükkel. Az adások általában harminc percesek voltak, ezek egyeikében, 1931-ben Berde Károly *A napfürdőzésről* szólt.²⁶

¹⁹ A hirtelen halál. Beöthy Konrád dr. előadása az iparoslíceumban. *Dunántúl* 1938. február 27. 5.

²⁰ Baleseti higiénia. Dr. Mihályi István orvos előadása. *Dunántúl* 1940. december 6. 4.

²¹ Parádi Kálmán (1905–1997) életéről ld. bővebben: Dávid, 1981–2006. IV. <https://tinyurl.com/2w8acvcw>

²² Minden hetedik ember tüdővészben hal meg. Parádi Kálmán dr. szenzációs előadása. *Keleti Ujság* 1935. március 11. 6.

²³ Uott.

²⁴ Méhészeti, kertészeti és háziipari kiállítást rendez az EME. *Keleti Ujság* 1938. augusztus 29. 7.

²⁵ Parádi Kálmán dr. érdekes előadást tartott a reumás fájdalmak keletkezéséről és gyógyításáról. *Keleti Ujság* 1940. január 21. 4.

²⁶ Rádió-műsor. *Pécsi Napló* 1931. július 25. 7.

„Minél általánosabbá válik a napfürdőzés szokása, minél inkább lesz az divattá, sporttá, minél intenzívebben űzik azt és minél többet várnak tőle egészségük javára az emberek, annál több szava lesz az orvosnak e kérdés felől hozzájuk, s bármilyen különösnek hangozzék is ez némelyek előtt, az orvostudomány más pálcát is tört a napfürdőzés ma divatos rendszertelenségei, túlzásai és zabolátlanságai fölött.” (Berde, 1931. 4).

Előadásában foglalkozott a napfény káros és egészségre nézve jótékony hatásaival, a napozás időtartamával és idejével – „legnagyobb kárt pedig azok szokták magukban tenni, akik eme túlbuzóságukban a déli órák legforróbb időszakában fekszenek ki az égető napra és a forró homokra” (Berde, 1931. 6). Berde tanácsot ad mindenki számára a napozás idejét, mennyiségét tekintve, arra nézve, hogy hol is és milyen ruházatban végezzék azt, valamint külön említi előadásában a gyermekek napozását és azt, hogy a szülőknek mire kell ebben az esetben odafigyelniük.

Összegzés

A tanulmány csak egy kis szeletét kívánta bemutatni annak a felvilágosító munkának, amelyet az orvostársadalom végzett az egészségügyi ismeretek elterjesztése érdekében. Az érintett szakemberek nemcsak a gyógyítást tekintették hivatásuknak, hanem a betegségek megelőzését és a lakosság minél szélesebb körű tájékoztatását is, melyhez jó lehetőséget biztosítottak a különböző egyesületek mellett a korabeli napilapok, folyóiratok és az egyre nagyobb népszerűsége szert tevő rádió is. Kutatásunk első lépéseként Pécs és Kolozsvár lapjainak vizsgálatára, valamint azon belül is Berde Károlyra, valamint a vele egy időben előadásokat tartó orvosokra helyeztük a fókuszot. Ebből a kis mintából is láthatjuk a folyamatosságot és a témák sokszínűségét. Ám a prevenció, a lakosság felvilágosítása szempontjából minden nem tűnt elegendőnek – legalábbis Berde Károly egyik írásában erre hívja fel a figyelmet: „Tudásának [az orvosának] határt szab ma még eszközeinek és módszereinek fogyatékosága és néhanapján – legyünk őszinték – betegeinek tökéletlensége és csalafintasága is.” (Berde, 1939. 56).

Források

1876. évi XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről.

1940. évi VI. törvénycikk a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról.

A hirtelen halál. Beöthy Konrád dr. előadása az iparoslíceumban. *Dunántúl* 1938. február 27. 5.

A keszthelyi nyári egyetemen ma Scipiadés Elemér professzor is tartott előadást. *Dunántúl* 1934. augusztus 9. 6.

Augusztus elsején nyílik meg a keszthelyi nyári egyetem. *Dunántúl* 1934. július 17. 2.

A pécsi egyetem tanárai kegyelettel adóztak Tóth Lajos emlékének. *Pécsi Napló* 1942. február 10. 2.

Az EME beszteceri vándorgyűlése. *Keleti Újság* 1943. szeptember 8. 3.

Baleseti higiénia. Dr. Mihályi István orvos előadása. *Dunántúl* 1940. december 6. 4.

Berde Károly (1931): A napfürdőzésről. Előadás 1931. július 25-én a Magyar Rádióban. Gépirat. Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya.

Berde Károly (1939): Családalapítás és a nemibetegségek. *Magyar Népegészségügyi Szemle* 7 (3), 49–56.

Berde Károly (1940): *A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest.

Berde Károly (1944a): A népi gyógyítás ősi elemei. In: Bíró Vencel (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Besztecerén 1943. szeptember hó 5-7. napján tartott tizenhetedik vándorgyűlésének emlékkönyve.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 88–99.

Berde Károly (1944b): Régi kolozsvári kuruzslók és boszorkányok. *Kolozsvári Szemle* 29 (1), 29–36.

- Berde Károly (2005): *Adatok Nagyenyed szellemi néprajzához*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
Előadás a Munkásotthonban. *Pécsi Napló* 1936. február 9. 7.
Előadások. *Keleti Ujság* 1943. február 26. 5.
Közművelődési előadás. *Pécsi Napló* 1936. február 9. 7.
Méhészeti, kertészeti és háziipari kiállítást rendez az EME. *Keleti Ujság* 1938. augusztus 29. 7.
Minden hetedik ember tüdővérszben hal meg. Parádi Kálmán dr. szenzációs előadása. *Keleti Ujság* 1935. március 11. 6.
Parádi Kálmán dr. érdekes előadást tartott a reumás fájdalmak keletkezéséről és gyógyításáról. *Keleti Ujság* 1940. január 21. 4.
Parádi Kálmán (1936): A néptáplálkozás. *Hitel* 1 (2), 102–114.
Pécsi kirakat rovat. *Pécsi Napló* 1937. április 27. 6.
Rádió-műsor. *Pécsi Napló* 1931. július 25. 7.
Scipiades Elemér (1935): *A terhességek korlátozásának jelentősége*. Kis Akadémia Könyvtára 14. Budapest.
Társadalmi események. *Keleti Ujság* 1942. március 22. 6.
Vitéz Berde Károly dr. tartott nagyszabású pedagógiai előadást a Tanítónők Egyesületének 41. közgyűlésén. *Pécsi Napló* 1937. április 30. 3-4.
Vitéz Berde Károly dr. előadása a szabadliceumban az erdélyi havasokról. *Pécsi Napló* 1938. november 22. 4.
Vitéz Berde Károly dr. egyetemi tanár magas színvonalú előadást tartott az Unitárius Nők Szövetségében. *Keleti Ujság* 1942. november 29. 6.
Vitéz Berde Károly és Kristóf György professzorok előadásaival megkezdődtek Nagybányán a szabadegyetemi előadások *Keleti Ujság* 1943. február 12. 8.

Felhasznált irodalom*

- Dávid Gyula (főszerk.) (1981–2006): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I-IV*. Kriterion Könyvkiadó és Erdélyi Múzeum-Egyesület, Bukarest.
- Forrai Judit (2021): Steinberger Sarolta az első, Budapesten avatott orvosnő. *Per Aspera Ad Astra*. 8 (1), 85–103. <https://doi.org/10.15170/PAAA.2021.08.01.05>
- Kiss László (2004): Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. *Korall* 17. 107–137. <https://tinyurl.com/28s8sjsm>
- Nóvik Attila (2023): Szempontok az iskolai egészségnevelés történetének értelmezéséhez. *Iskolakultúra* 33 (1–2), 144–159. <https://doi.org/10.14232/iskkult.2023.1-2.144>
- Pető Andrea és Svégel Fanni (2021): A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbizás hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre. *Per Aspera Ad Astra* 8 (1), 50–70. <https://doi.org/10.15170/PAAA.2021.08.01.03>
- Pusztafalvi Henriette és Takács Zsuzsanna Mária (2023): Berde Károly élete és tudományos, valamint nevelő munkássága. In: Pusztafalvi Henriette és Takács Zsuzsanna Mária (szerk.): *Útitársak*. Tanulmánykötet Kéri Katalin tiszteletére. MTA PAB, Pécs. 71–82. <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/34864>
- Szegedi Gábor (2015): A jó egészség a legjobb hozomány? A házassági tanácsadás Magyarországon a 20. század első felében. In: Gyimesi Erzsébet, Lénárt András és Takács Erzsébet (szerk.): *A test a társadalomban*. HIK, Budapest. 242–253.
- Takács Zsuzsanna Mária (2015): Az orvosok neveléséről. Az orvos-tanárok pedagógiai szerepe. *Magiszter* 13 (4), 188–202. <https://tinyurl.com/2hu6jh33>
- Tigyi Zoltánné Pusztafalvi Henriette (2011): *Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban a dualizmus korától a második világháború végéig*. [Kézirat] Doktori értekezés. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/5141>
- Tigyiné Pusztafalvi Henriette (2013): Az egészségnevelés intézményesülésének története. *Educatio* 22 (2), 224–234. <https://tinyurl.com/c7kzhtpv>
- Tótfalusi István (2001): *Magyar etimológiai nagyszótár*. Arcanum Adatbázis, Budapest.

* A tanulmányban előforduló webes hivatkozások utolsó ellenőrzési dátuma: 2026. május 31.

